

PETER J.M.A. VAN OOL

Geroepen tot *navolging*

HANDBOEK CHRISTELIJKE
SPIRITUALITEIT

PETER J.M.A. VAN OOL

GEROEPEN TOT NAVOLGING

CHRISTELIJKE SPIRITUALITEIT IN VERLEDEN EN HEDEN
ALS BRON VAN INSPIRATIE VOOR DE TOEKOMST

met medewerking van Dr. H.N. Roskam

UITGEVERIJ **KOK** UTRECHT

© 2017 Uitgeverij Kok
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl
Omslagontwerp: Geert de Koning
Boekverzorging: Elgraphic bv, Vlaardingen
ISBN 978 90 435 2825 2
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

In vaderlijke liefde opgedragen aan Matthias, Cécile en Christiaan

Voorwoord

Jezus Christus is de bron van alle christelijk geloven en leven. Christelijke spiritualiteit staat per definitie in relatie tot de persoon van Jezus Christus. Christocentrische¹ spiritualiteit hoort dan ook het hart te vormen van het geestelijke leven in het christendom. Binnen het kader van de christocentrische spiritualiteit vormt het thema ‘navolging van Jezus Christus’ het wezen van het christen-zijn.

Als student en als promovendus heb ik mij jarenlang intensief met dit thema bezig gehouden.² Na mijn studie heb ik mijn kennis van de theologie en de spiritualiteit van de navolging verbreed en verdiept, en dit thema met name in prediking en volwasseneneducatie aan de orde gesteld en nader uitgewerkt.

In dit boek wil ik de resultaten van mijn onderzoek en verdere doordenking voor een breder publiek in het Nederlandse taalgebied toegankelijk maken. In de voor u liggende publicatie ‘kruis’ ik mijn wetenschappelijke kennis met mijn ervaring in het kader van volwasseneneducatie. Het is mijn bedoeling een professioneel, dus wetenschappelijk verantwoord, overzichtswerk te bieden dat niet alleen voor (beginnende) vakgenoten leesbaar is maar veeleer ook voor geïnteresseerde ‘leken’. Ik streef kortweg naar valorisatie van spiritualiteitsgeschiedenis en spiritualiteitsstudie.

Dit boek wil een introductie zijn in een centraal thema uit de christocentrische spiritualiteit in het Westen. Zonder aanspraak op volledigheid introduceer ik uitingsvormen uit de geschiedenis van het thema ‘navolging’ met het oog op de actuele betekenis hiervan.

Enige in dit boek opgenomen woordelijke schriftcitaten en klassieke voorbeeldteksten van kerkvaders en middeleeuwse auteurs zijn rechtstreeks uit de Griekse dan wel latijnse grondtekst vertaald door mijn echtgenote Noline Roskam, die classica en exegete is. Tevens heeft zij al mijn teksten geredigeerd. Hiervoor dank ik haar heel hartelijk!

Graag draag ik dit boek op aan onze drie kinderen. Mogen ook zij Jezus Christus gaandeweg leren kennen, waarderen en volgen.

Tynaarlo, 17 november 2016
Peter John van Ool

Inleiding

In het huidige West-Europa bestaat bij velen behoefte aan spiritualiteit. Tal van mensen zijn op zoek naar een spiritualiteit die hun leven zou kunnen verrijken. Als ‘spirituele nomaden’, op reis tussen tijdelijke pleisterplaatsen, putten velen uit allerlei verspreide bronnen.¹ Bij hun zoektocht lijken zij veelal de christelijke traditie als ‘achterhaald’ of ‘afgedaan’ te beschouwen. De voor u liggende introductie wil stimuleren tot het putten uit de eigen, christelijke bronnen. Hierin bevindt zich een spirituele rijkdom, die van onschatbare waarde is.

Een terugkerend motief in de geschiedenis van de christelijke spiritualiteit is de navolging van Jezus Christus.² Door de gehele kerkgeschiedenis heen heeft men dit thema bereflecteerd. Telkens heeft men zich afgevraagd wat Jezus’ oproep in de evangeliën hem na te volgen, in de actuele historische situatie betekende. Steeds weer heeft men geprobeerd de navolging concreet vorm te geven. Daarbij maakte de veranderende historische context, dat men Christus op telkens andere wijze trachtte na te volgen. De christelijke traditie rondom het thema ‘navolging van Jezus Christus’ bevat daardoor een enorme spirituele rijkdom die ook voor hedendaagse christenen van grote waarde kan zijn.

De veelheid aan beschikbaar materiaal dwingt tot het maken van keuzes. Het gaat in dit boek dan ook niet om *de* geschiedenis en *de* actualiteit van *de* christelijke spiritualiteit. Een uitputtende beschrijving van het onderwerp zou onmogelijk zijn. Deze introductie concentreert zich daarom op christocentrische³ spiritualiteit en heeft bijzondere aandacht voor het thema ‘navolging van Jezus Christus’. Verder beperkt de historische weergave zich tot de Kerk in het Westen, met name het westgermaanse taalgebied van West-Europa. Tenslotte richt de studie zich in het bijzonder op ons eigen tijdperk, de Nieuwe Tijd, en daarin vooral op de twintigste en eenentwintigste eeuw.

De Duitse theoloog en predikant **Dietrich Bonhoeffer** schreef in het jaar 1934:

“Navolging van Christus – wat dat is, wil ik weten – het omvat meer dan ons begrip ‘geloof’.”⁴

In aansluiting bij deze intrigerende vraag luidt de centrale vraagstelling van het voor u liggende boek: *Wat heeft de navolging van Jezus Christus oorspronkelijk betekend? Wat betekende zij in de loop van de geschiedenis? En wat kan zij betekenen voor christenen van tegenwoordig?*

Alvorens ons op deze driedelige vraagstelling te richten, moeten we de centrale begrippen ‘spiritualiteit’ en ‘navolging’ nader toelichten. Wat verstaan we onder ‘spiritualiteit’? En wat bedoelen we precies wanneer we het hebben over ‘navolging’? In de nu volgende paragraaf is het betekenisveld van deze beide hoofdtermen aan de orde.

Zoals reeds gezegd is Jezus’ oproep tot navolging in de evangeliën in de loop van de geschiedenis van het christendom op heel verschillende wijzen verstaan. Wanneer wij willen nadenken over manieren waarop wij de rijkdom van dit motief kunnen toepassen in onze eigen, hedendaagse situatie, is het van groot belang daarbij de huidige maatschappelijke en kerkelijke context in ogenschouw te nemen. In het tweede deel van deze inleiding volgt daarom een schets van de hedendaagse West-Europese sociale en kerkelijke context waarbinnen de christelijke spiritualiteit haar plaats heeft.

§ 1.0 VERDUIDELIJKING VAN DE GEBRUIKTE TERMINOLOGIE

‘Spiritualiteit’ en ‘navolging’ zijn bepaald geen eenduidige begrippen. ‘Spiritualiteit’ zou tegenwoordig zelfs als een ‘containerbegrip’ beschouwd kunnen worden. Willen we spreken over christelijke ‘spiritualiteit’ en ‘navolging’ van Jezus Christus, dan zullen we dus van meet af aan duidelijk moeten maken wat we hiermee bedoelen.

§ 1.1 WAT IS ‘SPIRITUALITEIT’?

Het begrip ‘spiritualiteit’ gaat via de Franse term ‘spiritualité’ terug op latijnse woorden als ‘spiritus’ (= geest) en ‘spiritualis’ (= geestelijk).⁵ Aan het begin van de twintigste eeuw is ‘spiritualiteit’ in het Franse katholicisme opgekomen als term voor ‘geestelijk leven’.⁶ In het geestelijke leven wordt traditioneel onderscheid gemaakt tussen ascetiek⁷ en mystiek⁸. Deze twee traditionele elementen worden met behulp van de term ‘spiritualiteit’ onder één noemer gebracht.⁹ In de tweede helft van de twintigste eeuw is de term ‘spiritualiteit’ internationaal doorgebroken en zowel oecumenisch, interreligieus als buitenkerkelijk in zwang geraakt. Zo is ‘spiritualiteit’ inmiddels ook in protestantse kring een gangbaar begrip aan het worden.

Als in het kader van dit leerboek over ‘spiritualiteit’ gesproken wordt, dan gaat het normaliter over *christelijke* spiritualiteit en niet over allerlei andere ver-

schijnselen die men ook wel als zodanig betitelt. Spiritualiteit betreft de werking van de ‘Spiritus Sanctus’¹⁰, dat wil zeggen de werking van Gods Geest in de mens. Bij de beoefening van spiritualiteit gaat het om het creëren van ruimte voor de werking van Gods Geest in het persoonlijke leven van de christen. Met het oog hierop zijn bij christelijke spiritualiteit geloofsuiting, geloofsverdieping en geloofscommunicatie aan de orde.

Mensen ontwikkelen zich (ook) in godsdienstig opzicht in wisselwerking met hun omgeving. De openbaring in de Heilige Schrift enerzijds en de context waarin mensen leven anderzijds vormen als het ware de brandpunten van een ellips. De concrete invulling van het christen-zijn draait om die beide brandpunten. Vanuit de eigen leefomstandigheden wordt de Bijbel gelezen. Omgekeerd worden in het licht van de Bijbel de eigen leefomstandigheden geïnterpreteerd. Het gaat hier om een cyclisch proces met een voortdurende wisselwerking van leven, lezen en interpreteren.¹¹

Spiritualiteit hangt dan ook nauw samen met de kerkelijke, maatschappelijke en culturele omstandigheden waaronder mensen leven. Ontwikkelingen in de christelijke spiritualiteit moeten daarom bezien worden in de kerkhistorische context waarin zij zich manifesteren. Onder ‘kerkgeschiedenis’ wordt hier overigens de historische ontwikkeling van het christendom in haar volle oecumenische breedte verstaan.

Met het voorafgaande in gedachte zullen in het overzicht van de christelijke spirituele traditie telkens eerst de historische omstandigheden geschetst worden om vervolgens de onder die omstandigheden ontwikkelde vormen van spiritualiteit te thematiseren. Hierbij wordt logischerwijze de chronologische volgorde aangehouden.

§ 1.2 WAT IS ‘NAVOLGING’?

De terminologie van het thema ‘navolging’ heeft een zeer breed betekenisveld. Wanneer mensen over ‘navolging’ spreken, kunnen ze hier totaal verschillende voorstellingen bij hebben. Daarom is het van belang, duidelijk te maken wat in het voor u liggende boek verstaan wordt onder de ‘navolging van Jezus Christus’.

Navolging

In aansluiting bij de vermaarde Zwitserse theoloog **Karl Barth** kan ‘navolging’ omschreven worden als: *Al hetgeen Jezus Christus, volgens de evangeliën, van zijn leerlingen verwacht.*¹² Uitgaande van deze definitie moeten we bij ‘navolging’ denken aan hetgeen de evangeliën in relatie tot Jezus en de zijnen vermelden met betrekking tot begrippen als ‘volgeling-zijn’, ‘leerlingschap’ / ‘discipelschap’ en ‘zending’; tevens moeten we denken aan werkwoorden als ‘(na) volgen’, ‘geloven’ en ‘dienen’.

Verder behoort tot het betekenisveld van ‘navolging’ al hetgeen de overige nieuwtestamentische geschriften over de taak en de praktijk van Jezus’ volgelingen vermelden. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld het werkwoord ‘nabootsen’ en aan een uitdrukking als ‘in zijn voetstappen treden’.

‘Navolging’ is geen statisch begrip, maar een dynamisch motief. Opmerkelijk is het feit, dat het Nieuwe Testament uitsluitend het werkwoord ‘navolgen’ kent en niet het bijbehorende zelfstandige naamwoord. De exclusieve aanwending van het werkwoord onderstreept de bedoelde dynamiek van het gebeuren. Jezus Christus is de Weg.¹³ Christenen zijn ‘aanhangers van de weg’.¹⁴ ‘Navolgen’ betekent dan ook nooit ‘stilstaan’.

In de loop van de geschiedenis hebben nog andere dan de reeds genoemde begrippen een rol gespeeld in de ontwikkeling van het thema ‘navolging’. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld ‘gelijkvormigheid’ (conformitas) en ‘Christusvormigheid’ (Christoformitas). Ook deze en dergelijke begrippen klinken mee wanneer wij spreken over de navolging van Jezus Christus.

Navolging in relatie tot nabootsing

Voor een juist verstaan van het thema ‘navolging van Jezus Christus’ is het noodzakelijk onderscheid te maken tussen ‘navolging’ en ‘nabootsing’¹⁵. De taalkundige en inhoudelijke verwantschap van beide termen kan namelijk gemakkelijk aanleiding geven tot misverstanden.¹⁶

Het Nieuwe Testament maakt duidelijk onderscheid tussen ‘navolgen’¹⁷ en ‘nabootsen’¹⁸. *Navolging* is steeds persoonsgerelateerd.¹⁹ Met ‘navolging’ wordt het volgelingschap in relatie tot een bepaalde persoon bedoeld. Het is de binding van de leerling aan zijn meester. Bij de navolging gaat het om een verbondenheid die heel het leven omvat. Met *nabootsing* wordt het imiteren van een (ethisch) voorbeeld bedoeld.²⁰ Nabootsing is dan het overnemen van de gezindheid van het voorbeeld.²¹ De nabootsing kan echter ook tot afzonderlijke gedragingen of handelingen beperkt blijven.²² De navolging en de nabootsing in het Nieuwe Testament zullen in het volgende hoofdstuk nog uitvoerig belicht worden.²³

De Zwitserse exegeet **Eduard Schweizer** toont – zonder beide begrippen expliciet te gebruiken – het verschil tussen ‘navolging’ en ‘nabootsing’ in een mooie beeldspraak.²⁴ Hij schetst het beeld van een kind dat na hevige sneeuwval niet meer alleen naar huis kan gaan. Het kind wordt door zijn vader opgehaald. De vader gaat vooruit en baant de weg; het kind gaat achter hem aan. Daarbij treedt het letterlijk in de voetsporen die zijn vader achterlaat. Toch stapt het kind heel anders dan hij. Zou de vader alleen een ‘voorbeeld’ voor zijn kind willen zijn, dan zou het kind niet *achter* maar *naast* zijn vader moeten lopen. Dan zou het kind hem moeten nabootsen om zelf zijn eigen weg te banen. Met andere woorden: wie navolgt, treedt in het voetspoor van iemand die de weg baant. E. Schweizer betitelt Jezus dan ook als de ‘voorganger’.²⁵

De geschiedenis van het thema ‘navolging van Jezus Christus’ wordt, vanwege de vermelde taalkundige en inhoudelijke samenhang van de begrippen navolging en nabootsing, sterk door het begrip ‘nabootsing’ bepaald. Reeds in de christelijke oudheid is een synoniem gebruik van ‘navolging’ en ‘nabootsing’ ontstaan.²⁶ Typierend is dan ook de volgende vraag van **Aurelius Augustinus**:²⁷ “Wat is navolgen als het niet nabootsen is?”²⁸

Navolging wordt sindsdien – zoals in de historische hoofdstukken zal blijken – vaak in de zin van nabootsing verstaan.²⁹ Veelal gebruikt men het begrip ‘navolging’ terwijl men eigenlijk ‘nabootsing’ bedoelt.³⁰ Navolging en nabootsing worden telkens weer met elkaar verwisseld.³¹

Vaak denkt men bij ‘navolging’ dan ook slechts aan het nabootsen of nadoen van een voorbeeld. Dit heeft weliswaar met navolging te maken, maar de christelijke navolging omvat veel méér. De christelijke navolging beperkt zich niet tot het ‘nadoen van Jezus’, maar strekt zich uit tot het doen van al hetgeen Jezus Christus van zijn volgelingen verwacht.

Wanneer in het vervolg de navolging van Jezus Christus belicht wordt, zal het aspect ‘nabootsing’ in de overwegingen meegenomen worden. Hierbij moeten zowel de verschillen als de overeenkomsten tussen ‘navolging’ en ‘nabootsing’ in het oog gehouden worden, en ook hun onderlinge samenhang.

§ 2.0 DE HUIDIGE MAATSCHAPPELIJKE EN KERKELIJKE CONTEXT

Spiritualiteit hangt nooit in het ‘luchtledige’. Alle spiritualiteit is ontstaan in een concrete historische, maatschappelijke context. Alle christelijke spiritualiteit is tevens binnen een bepaalde kerkelijke context ontstaan, zo ook de verschillende vormen van christocentrische spiritualiteit. Wanneer wij willen nadenken over de wijze waarop christocentrische spiritualiteit een rol kan spelen in het religieuze leven van gelovigen in de huidige tijd, dan is het noodzakelijk kennis te nemen van de maatschappelijke en kerkelijke context waarin zij leven. Daarom volgt nu eerst een beknopte schets van de maatschappelijke context, gevolgd door een korte beschrijving van de kerkelijke context.

§ 2.1 HET VERSCHIJNSEL ‘SPIRITUALITEIT’ IN DE TEGENWOORDIGE SAMENLEVING

Spiritualiteit is in de Westeuropese en Nederlandse context gesitueerd in een geseculariseerde³² ofwel verwereldlijkte cultuur. In de postmoderne, hooggeïndustrialiseerde en geïndividualiseerde Westerse samenleving is reeds decennia lang sprake van ontkerkelijking³³ en ontkerstening. Al enige tientallen jaren loopt het

ledental van de kerken gestaag terug, en steeds meer mensen raken niet alleen verwijderd van het instituut kerk, maar ook van de christelijke godsdienst.

Sinds de jaren '60 van de twintigste eeuw is de West-Europese en daarmee ook de Nederlandse maatschappij steeds pluriformer geworden. De veelkleurigheid van de samenleving heeft op religieus terrein een grote invloed gekregen. Naast talrijke christelijke denominaties hebben andere religies en levensbeschouwingen hun intrede gedaan. De invloed van oosterse spiritualiteit en met name de presentie van de islam is nadrukkelijk merkbaar. Ten gevolge van islamistisch³⁴ terrorisme³⁵ en jihadisme³⁶ is de islam in de westerse maatschappij sterk onder de aandacht gekomen.³⁷ Hiermee is ook het verschijnsel religie in het algemeen – meer dan voorheen – onderwerp van maatschappelijk debat geworden. Er is meer aandacht voor (de maatschappelijke relevantie van) religie in de media dan voorheen, zij het niet altijd positief.³⁸

De afkalving van het kerkelijke leven, die sinds circa een halve eeuw constateerbaar is, zet gestaag door. Behoudens enkele uitzonderingen³⁹ krimpen en vergrijzen de meeste kerkgenootschappen.⁴⁰ Christelijk geloven in een kerkelijke context neemt sterk af. Tekenend hiervoor is de sluiting en sloop⁴¹ of herbestemming⁴² van talrijke kerkgebouwen.⁴³ Niet alleen het instituut kerk, ook het christelijk geloof verliest in hoog tempo terrein. Was het christelijk geloof eens vrijwel algemeen aanvaard, nu lijkt het eerder algemeen aangevochten.⁴⁴ We kunnen wel stellen dat de voorheen christelijke samenleving inmiddels hard op weg is een postchristelijke samenleving te worden, waarin christenen als individuen hun plaats moeten zoeken. Overigens moeten we de maatschappelijke betekenis van het cultuurchristendom in deze veranderende context niet onderschatten.⁴⁵

Door pluriformiteit en individualisme in onze samenleving is de bindende kracht van instituties als politieke partijen, vakbonden en andere verenigingen gestaag afgenomen.⁴⁶ Dit geldt ook voor de kerkgenootschappen. De traditionele kerkelijke godsdienstigheid heeft aan aantrekkingskracht ingeboet. Jaarlijks verliezen de Nederlandse kerken een groot aantal leden.⁴⁷ Er worden beduidend minder mensen door de doop in de kerk opgenomen dan voorheen.⁴⁸ De bevestiging van dit lidmaatschap door een openbare geloofsbelijdenis is in menige gemeente een zeldzaamheid aan het worden. Bovendien kunnen vele gedoopten en gevormden⁴⁹ als rand- of buitenkerkelijk beschouwd worden; slechts een beperkt percentage van hen bezoekt regelmatig een kerkdienst.⁵⁰ Menig kerklid lijkt zich eerder 'cliënt' of 'klant' dan lid te voelen.⁵¹ Kortom, niet alleen het aantal kerkleden neemt af, ook de kerkbetrokkenheid onder de leden wordt gestaag minder.

Naast de kerkelijke betrokkenheid is ook het vertrouwen in de kerk als instituut hard teruggelopen. De in 2010 en 2011 in Duitsland, Nederland en België aan het licht gekomen grote misbruikschandalen in met name de Rooms-Katholieke Kerk hebben de reeds bestaande ontkerkelijking verder gestimuleerd.⁵²

Naast de numerieke teruggang van kerkleden en de afname van de kerkbetrokkenheid is er een tendens van toenemende vervaging en vervluchtiging waar te nemen. Aan het einde van de twintigste eeuw betitelden velen zich niet meer als ‘kerkelijk’ maar wel als ‘gelovig’. Toen was er nog sprake van zoiets als ‘uitkies-christendom’, dat wil zeggen eclecticisme binnen een christelijk referentiekader. Deze gelovigen pikten bij verschillende denominaties de spreekwoordelijke krenten uit de pap.

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw betitelen velen zich niet meer als ‘gelovig’⁵³, maar als ‘religieus’ of ‘spiritueel’. **Koert van der Velde**⁵⁴ signaleert in zijn proefschrift het fenomeen “religiositeit zonder geloof”⁵⁵. **Joep de Hart**⁵⁶ signaleert een “zoekreligiositeit”⁵⁷ en spreekt van “zwevende gelovigen”⁵⁸.

Godsbeelden zijn veranderd en vervaagd. Het beeld van een persoonlijke God die zich om individuele mensen bekommert, heeft plaats gemaakt voor het beeld van een hogere macht, kracht of energie als dragende grond van de werkelijkheid.⁵⁹ Het traditionele geloof in God is dus vervangen door een vaag geloof in het transcendent.⁶⁰ Anders gezegd, het geloof in de drie-ene God heeft veelal plaats gemaakt voor het vermoeden van ‘iets goddelijks’.⁶¹

Symptomatisch voor deze ontwikkeling is een tegenwoordig veel voorkomend verschijnsel als het zogenaamde ‘ietsisme’.⁶² Mensen willen niet meer tot een geloofsgemeenschap gerekend worden, maar ze willen nog wel geloven ‘dat er ergens iets is’. Hierbij gaat het om “iets dat mens, wereld en natuur tot in de kern verbindt”⁶³. **Gijs Dingemans**⁶⁴ heeft zich gebogen over de vraag of het ‘ietsisme’ een basis voor christelijke spiritualiteit zou kunnen zijn.⁶⁵ Hij beantwoordt deze vraag positief.⁶⁶ Hier is echter reden tot scepsis. Je moet het platte woordje ‘iets’ wel erg hoogdravend invullen, wil je ermee in de buurt komen van het goddelijke Mysterie.⁶⁷ Bovendien, met ‘iets’ gaat een mens geen geloofsrelatie of vertrouwensband aan.⁶⁸ De stap van vage religiositeit – zoals het ‘ietsisme’ – naar op de christelijke openbaring gebaseerde godsdienstigheid mag dan ook zeer groot geacht worden.

Ondanks de geschetste vervaging en vervluchtiging van ‘geloven’ is spiritualiteit *in*.⁶⁹ ‘Spiritualiteit’ lijkt een modewoord te zijn geworden.⁷⁰ Het gaat hierbij dan ook vaak niet om spiritualiteit in stricte, traditionele zin⁷¹ maar om ‘nieuwe’, alternatieve vormen van spiritualiteit. Illustratief voor alle tegenwoordige belangstelling voor deze thematiek is de “Maand van de spiritualiteit”, die Nederland⁷² sinds 2007, België⁷³ sinds 2011 en Duitsland⁷⁴ sinds 2014 kent.

Alternatieve spiritualiteit is niet kerkelijk of christelijk ingekaderd.⁷⁵ Deze variant is überhaupt niet duidelijk ingekaderd, maar vertoont een breed scala aan visies en praktijken waartussen weinig samenhang te constateren is. Ook gaat het niet om grote aantallen mensen die zich actief met alternatieve spiritualiteit bezighouden.⁷⁶ Er is momenteel dan ook géén sprake van een georganiseerde irrationalistische beweging die zich keert tegen de secularisatie.

Het ontbreken van georganiseerde verbanden lijkt een kenmerkend aspect van veel alternatieve moderne spiritualiteit. Nieuwe vormen van spiritualiteit hebben veelal een individualistisch karakter.⁷⁷ Ze gaan uit van het individu met zijn of haar spirituele behoefte, de diep-menselijke behoefte aan zingeving en levensverdieping. Deze behoefte wordt op subjectieve, irrationele – en dus vaak onkritische – wijze bevredigd.

Kenmerkend voor veel alternatieve spiritualiteit is verder de oriëntatie op gno-sis, oosterse religies en esoterie. Aan oosterse religies ontleent men onder andere bepaalde meditatie- en bewegingstechnieken.⁷⁸ Bekende voorbeelden hiervan zijn qi gong (uit het taoïsme), yoga (uit het hindoeïsme) en zen (uit het boeddhisme).⁷⁹ Deze oriëntatie op niet-westerse religies heeft veelal een eclectisch en syncretistisch karakter.

Een wijd verbreide alternatieve, eclectische vorm van spiritualiteit is bekend onder de verzamelnaam ‘New Age’⁸⁰ ofwel ‘Nieuwe-Tijdsdenken’. Deze syncretistische beweging beschouwt zich als samenvatting en herinterpretatie van bestaande tradities.⁸¹ Veel aspecten van New Age wijzen op een magisch⁸² wereldbeeld.⁸³

Tegenwoordig kennen Nederland en omliggende landen een breed aanbod aan religieuze mogelijkheden en alternatieven. Mensen hebben de keuze uit steeds meer verschillende visies en richtingen. Ze kunnen op de vrije markt van de religieuze mogelijkheden hun eigen keuzepakket samenstellen. Individuele leden van onze samenleving kunnen in de ‘supermarkt’ der religies en levensbeschouwingen gaan ‘shoppen’.⁸⁴ Ze kunnen hun eigen religieuze ‘boodschappenwagentje’ vullen, en hun eigen “patchwork-religiositeit”⁸⁵ ontwikkelen.

‘Nieuwe spirituelen’⁸⁶ kiezen uit allerlei levensbeschouwingen de visies en praktijken die het leven prettiger, aangener en harmonischer maken.⁸⁷ Ideeën die aanspreken en het welbevinden stimuleren, worden door hen gecombineerd. Het resultaat van deze vermenging is zeer diffuus: er ontstaat een willekeurige en vrijblijvende mengelmoes van visies en praktijken van velerlei herkomst, vaak zonder heldere structuur of rationele basis, veelal gericht op het welbevinden van de individuele spirituele zoek(st)er.

Ter illustratie van het boven bedoelde religieuze eclecticisme kan verwezen worden naar bijvoorbeeld een ‘glossy’ tijdschrift als *Happinez*.⁸⁸ Lezers van dat zogenaamde ‘mindstyle magazine’ krijgen een willekeurige en vrijblijvende religieuze en esoterische mengelmoes voorgeschoteld.

Veel hedendaagse alternatieve spiritualiteit richt zich vooral op het welbevinden van het individu.⁸⁹ Centrale begrippen zijn: ‘tot rust komen’, ‘tot zichzelf komen’, ‘werken aan zichzelf’, ‘zich goed voelen’, ‘zelfkennis’, ‘zelfinzicht’, ‘zelfvertrouwen’, ‘zelfontplooiing’, ‘zelfexpressie’, ‘persoonlijke groei’ en ‘persoonlijke beleving’. Dit streven wordt aangeduid met termen als ‘mindfulness’⁹⁰ (bewust leven) en spirituele ‘wellness’⁹¹ (spiritueel welzijn). Hierbij kiest men vooral de positieve, opgewekte aspecten uit traditionele religies uit.⁹² Je zou daar-

om ook kunnen spreken van ‘feel-good-spiritualiteit’ of van een “knuffelspiritualiteit” met “een religieus pretpakket”.⁹³

Niet toevallig is in dit kader de aanduiding ‘zelfreligie’ opgekomen.⁹⁴ Met **Gerard Dekker**⁹⁵ zou men ook kunnen spreken van ‘ego-religie’⁹⁶, of met **Jan Oegema**⁹⁷ van ‘solo-religiositeit’⁹⁸. Ondanks de wel erg sterke zelfgerichtheid ervan hoeft alternatieve spiritualiteit overigens niet per se gepaard te gaan met egoïsme.⁹⁹ Onderzoek wijst echter uit dat nieuwe spirituelen minder sociaal betrokken zijn dan mensen met een kerkelijke of andere traditioneel religieuze levenshouding.¹⁰⁰

KRITISCHE EVALUATIE VAN HET VERSCHIJNSEL ‘NIEUWE SPIRITUALITEIT’

In het afgelopen decennium is in kerkelijke kringen wel eens opgelucht en hoopvol geconstateerd, dat de belangstelling voor religie en levensbeschouwing na een periode van secularisatie en ontkerkelijking weer toeneemt. De – vaak numeriek overschatte – opkomst van alternatieve vormen van spiritualiteit buiten kerkelijke kaders zou hierop wijzen. Daarbij lijkt men enigszins uit het oog te verliezen dat traditionele godsdienst en de nieuwe spiritualiteit zoals in de vorige paragraaf beschreven niet uitwisselbaar zijn. Vanuit christelijk perspectief dient het fenomeen ‘nieuwe spiritualiteit’ kritisch beschouwd te worden.

Om te beginnen kunnen er enkele fundamentele vragen gesteld worden bij het verschijnsel ‘nieuwe spiritualiteit’. Ten eerste, getuigt de alternatieve, ‘nieuwe spiritualiteit’ van een herleving of terugkeer van religie? Of is er veeleer sprake van het ongekanaliseerd uiten van een diepmenselijke religieuze behoefte? Naarmate het kerkelijke christendom afneemt, neemt immers de speelruimte voor ongekanaliseerde en ongeleide uitingen van religiositeit toe. De geschetste alternatieve vormen van spiritualiteit zou men dan ook kunnen betitelen als ‘Ersatzreligion’/ ‘surrogaatreligie’ of zelfs als ‘Religionsersatz’ / ‘vervanging van religie’.¹⁰¹ Daarmee geven de nieuwe spirituelen nog geen blijk van godsdienstigheid in traditionele zin.

Daarnaast is meer inhoudelijke kritiek op zijn plaats. Alternatieve vormen van spiritualiteit zijn veelal ik-gericht en niet georiënteerd op een hogere werkelijkheid. Men creëert in feite zijn of haar eigen religieuze werkelijkheid al naar gelang de eigen behoefte. Men heeft geen kritisch correctief zoals in een openbaringsreligie als het christendom. In het christendom kan spiritualiteit getoetst worden aan de schriftelijke neerslag van de openbaring in de Bijbel; nieuwe spirituelen erkennen een dergelijke kritische, corrigerende autoriteit over het algemeen niet.

Ook het individualisme van menige alternatieve spiritualiteit mag bekritiseerd worden. Bij het solistisch bevredigen van spirituele behoeften komt het

Geroepen tot *navolging*

CHRISTELIJKE SPIRITUALITEIT IN HEDEN EN VERLEDEN
ALS BRON VAN INSPIRATIE VOOR DE TOEKOMST

In dit handboek staat het spirituele thema 'navolging van Jezus Christus' centraal. In grote lijnen worden de ontwikkeling en de doorwerking van dit thema weergegeven. Uitgaande van de oorspronkelijke navolging van Jezus van Nazareth wordt de geschiedenis van de navolging tot in de 21e eeuw geschetst. Dit gebeurt aan de hand van korte spirituele biografieën met voorbeeldteksten en leessuggesties. Het boek eindigt met een totaalconcept van de navolging 'in een notendop'. Met dit alles worden bijbelse, historische en eigentijdse impulsen geboden voor een hedendaagse spiritualiteit en praktijk van navolging.

NUR 700

KOK